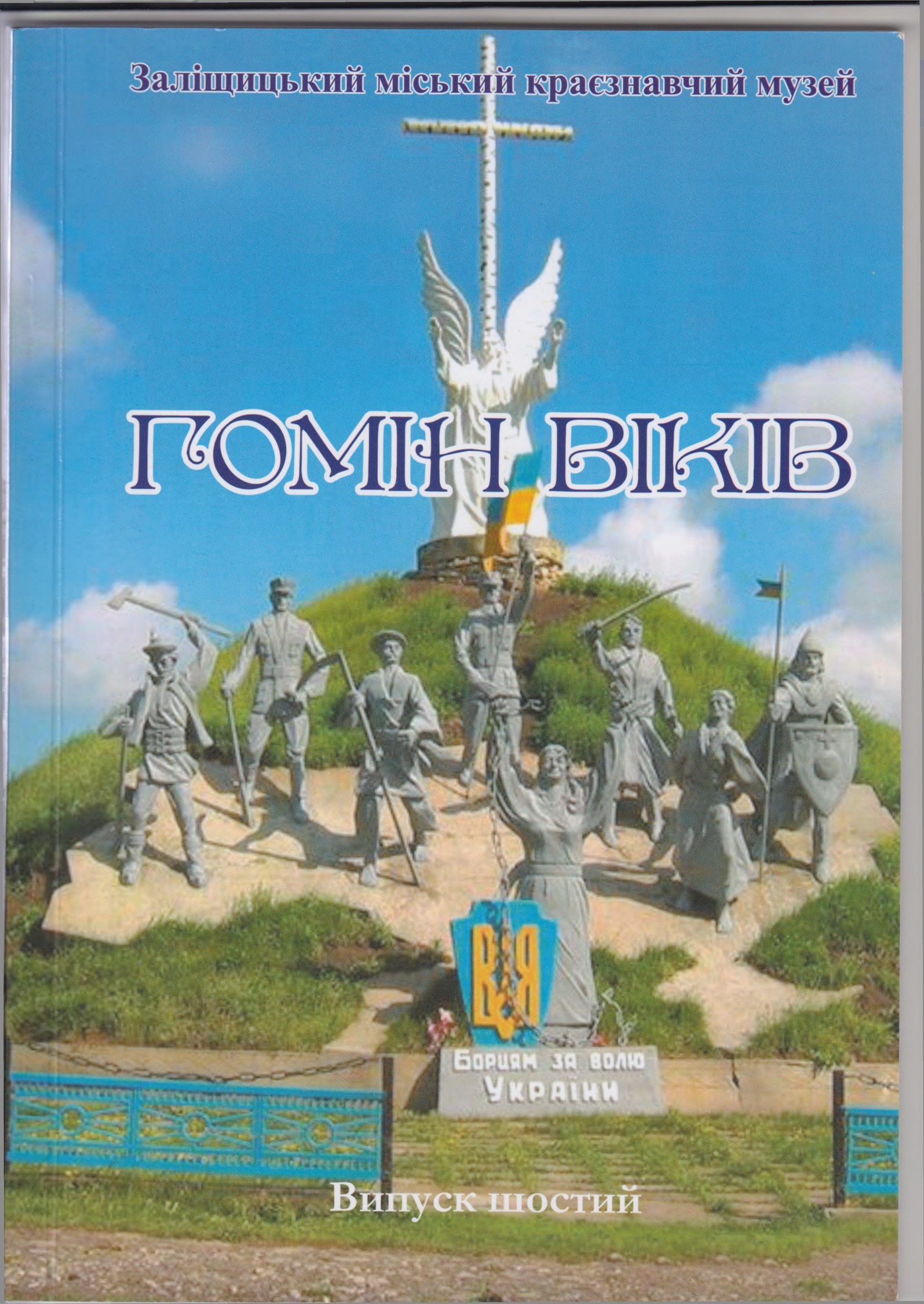

Заліщицький міський краєзнавчий музей

ГОМІН ВІКІВ

Випуск шостий

ЗАЛІЩИЦЬКИЙ МІСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

ГОМІН ВІКІВ

Науково-краєзнавчий літописний
збірник Заліщанщини

Випуск шостий

Заліщики
2021

ГОМІНВІКІВ

Редактор – Віталій Каспрук

НАШІ МЕЦЕНАТИ

Заліщицька міська рада (міський голова Іван Дрозд).

**Сектор культури, молоді та спорту Заліщицької міської ради
(начальник Оксана Безушко).**

Іван та Ольга Москалюк -Гралюк (м. Мельбурн, Австралія).

Печера в Гиньківцях

Із сивої давнини печери були складовою частиною життєдіяльності людини, адже у темних лабіринтах можна знайти надійний прихисток від ворогів та хижих звірів, а в лютий холод – облаштувати теплу оселю й зігрітися біля вогню. Перебуваючи у загадкових лабіринтах, завжди навіюються роздуми про буття та сенс життя, тому печери були наділені містично-сакральним змістом, ставали святими місцями язичницьких святилищ та християнських храмів. У світосприйнятті людей, печери завжди асоціюються із густою й розгалуженою мережею довгих «лабіринтів Мінотавра», стіни яких вкриті загадковими та чарівними візерунками кристалів із чудернацькими сталактитами і сталагмітами. Вдивляючись на таку неперевершену красу, захоплюєшся величчю видовища, створеного її Величністю Природою.

В Україні найбільша чисельність печер знаходиться у нас, на Тернопільщині, які локалізуються над Дністром у межиріччі нижніх течій річок Збруча-Нічлави-Серету-Джурина. Ці печери почали формуватися у сульфатних покладах гіпсів, близько 20 мільйонів років тому в неогеновий період [3,206-208; 4,45-46; 10,4-12; 17,43-45]. Але існують інші різновиди печер, які були закладені в карбонатних відкладах пісковиків та вапняків. На відміну від гіпсових, ці печери не значні за своїм об'ємом та довжиною ходів [6,136; 8,248-249]. Цілком інший тип – це печери природно-штучного та штучного утворення, які головним чином створювалися під час добування сировини для господарських потреб людини. Інші носили суто унітарну функцію – це військові, господарські, релігійні об'єкти, тощо[2]. Загалом печери цінні в перспективі досліджень зі спелеології, геології,

медицини, палеонтології, археології, історії та туризму.

Оскільки одним із напрямків наукових інтересів автора статті є спелеологічно-археологічне вивчення і дослідження печер Західного Поділля, то варто акцентувати увагу над дослідженням поблизу печери Гиньківська, яка знаходиться в селі Гиньківці Товстенецької ОТГ Чортківського р-ну. Вона обстежувалася автором цієї статті у березні 2019 року.

Отже, печера Гиньківська розміщена на лівому березі каньйоноподібної долини р. Дупа (Тупа, Дупла, Дуплава), вище середини пологого схилу та праворуч від ерозійного яру. Загальна площа печери становить 800 кв.м, об'єм 1000 куб.м, вхідна частина завширшки метр та заввишки 0,4 метра. Висота ходів та залів печери сягає 0,8-1,2; а ширина – від 2 до 8 метрів. Південна частина печери сформована у вапняках, а північна – в пісковиках. Верх стелі має натічні форми й підпирається багатьма колонами, які утворилися внаслідок просочування і сцементування карбонатів у піску. Процесам сцементування сприяв той фактор, що над пісками (які наповнюють печеру) залягають поклади вапняків, котрі під дією біохімічних процесів поступово розчинялися водою, яка потрапляла із поверхневих шарів ґрунту. Потім вода, насичена кальцитами, проникла крізь тріщини вапняків у пісок та сцементувала його у порожнині впродовж багатьох тисяч років. Таким чином, печера Гиньківська (місцева назва Дера), спочатку формувалася у результаті вимивання та просідання порід під вапняками. Пізніше, із XIX століття, вона довершувалася добуванням піску місцевими жителями [7,48; 8,248].

Перед входом до печери, на правому схилі ерозійного яру, є три доволі цікаві геологічні утворення із пісковиків. Це розташовані поруч два великих стовпці округлої форми діаметром 0,6 і заввишки 1,5 та 2 метри. Опитуючи мешканців села, встановив, що ці природні утворення мають назви «Дід» та «Баба». Далі, за 15-17 метрів від стовпців, над урвищем яру розташований валун трикутної форми заввишки 4 метри, а довжина бічних граней його - 5 метрів. Місцеве населення села Гиньківці називає цей камінь «Сторож» /рис. 1/. Існують перекази, наче Дід, Баба та Сторож у далекі часи були нашими давніми богами, а після запровадження християнства, перетворилися на камінь. Друга легенда (яку автор статті записав з уст місцевих жителів) оповідає, що колись весною мала настати велика повінь, тому зі сторони яру прорветься бурхливий водяний потік, який за собою знесе все живе і затопить Гиньківці. У такому відчаї і страху люди села прийшли до Діда, Баби та Сторожа за порадою і проханням допомогти, аби уникнути такої небезпеки. Вислухавши прохання людей, Сторож відразу сказав: «Нічого не бійтеся й не переживайте. Я не допущу того, аби сталася така біда. Якщо прийде велика вода й захоче затопити вас та село – цього не допущу. Я тоді скочуся вниз яру і собою перекрию той бурхливий потік!».

У нашому випадку зберігся давній дохристиянський сюжет міфа про світопорядок життя на землі, у якому людина є частиною Космосу. В язичницькій філософії наших предків, благополуччя на землі залежало від стихій і явищ природи. Проживаючи лише у гармонії із природою та обожнюючи її, життя ставало безпечним. Тому в лісах, деревах, каміннях, скелях, водних артеріях, тощо – люди вбачали, що там знаходилися духи. Це були боги невидимого підземного світу, від яких залежала доля людини [1,5-53]. Але в теперішньому мінливому світі усе навпаки: людина стала «царем» на Землі, а її «господарність» спричиняє масштабні екологічні й техногенні катастрофи. Тому, чим більше людина втручатиметься у

природне середовище, тим скоріш себе знищить власними руками. Але природа – це Вічність.

Зазначу, що термін дід і баба мають глибоке індоєвропейське та праслов'янське походження. Зі старослов'янської дѣдъ не лише «батько матері або батька; стара людина». Ця назва успадкувала такі значення, як діди – «спадщина»; дідизна – «спадщина; давні часи»; дідизний – «успадкований; дуже старий». Такий термін перенісся на назви рослин, наприклад дідич – «льон»; дідовник – «осот; лопух»; дідок – «хрестовиця»; дідух – «білоцвіт весняний», діди – «кущі малини, ожини і їх плоди». Ці назви безпосередньо пов'язані із віруваннями давніх слов'ян: дідо – це сніп колючої рослини (будяка, осоту і т.п.), який ставили біля воріт або дверей хліва чи хати, щоб відлякати нечисту силу. Аналогічно дід, дідух означає сніп соломи або очерету, зв'язаний так, що половина верхівок виступає з одного боку, а друга половина з іншого. Цей сніп завжди стояв на почесному місці у хаті [12,86-87].

Як свідчать факти з історії слов'янських мов, «баба» у дохристиянських віруваннях слов'ян пов'язана з обожнюванням духів та предків, які були покровителями домашнього вогнища, миру, затишку та спокою. Це слово походить з праслав'янської **baba** та старослов'янської баба, яка не лише означає «стара жінка», але в відповідниках баба – це «повитуха»; баб'ячий, бабити – «бути повитухою; знахарювати»; бабницький – «акушерський». Також це слово походить із праслов'янської мови: **bab** – «надуватися; розбухати; бути кулястим». Тому коренева основа **-баб** завжди виступає у значенні роду великих, кулястої форми слив, груш, ягід, а в лікувальній медицині бабка – «подорожник». Також баба – це «рід сакрального-магічного печива із пшеничного борошна, паска» [11,202-103].

Розташований поряд валун – «Сторож» – символізував оберіг, що стоїть на шляху до сакрального місця і підтримує гармонію та світопорядок. Семантика слова походить із праслов'янської **stergti, sterkti**,

старослов'янської стрѣшти, стражъ – «сторож» [13,410-411].

Цілком ймовірно, що в дохристіянський час урочище слугувало сакральнo-культoвoм осередком наших далеких предків, адже тут могло бути святилище. Але всі крапки над «і» зможе розставити його величність Час: тільки детальні археологічні розкопки та дослідження зможуть дати остаточну відповідь на це запитання. Про те, що у сиву давнину неподалік містилися язичницькі святилища та капища, свідчать матеріали археологічних досліджень. Так у північно-східній околиці села Мишків, археологічною експедицією Київського університету (тепер Національний університет ім. Т.Г. Шевченка) під керівництвом кандидата історичних наук Ю. Малєєва, в 1976 році досліджено місце знаходження кам'яного ідола [18,383-384]. Восени 1999 року Південно-Тернопільська археологічна експедиція під керівництвом В. Олійника дослідила місцезнаходження другого ідола [16,96-97]. Ці дві унікальні стели нині перебувають в експозиції Заліщицького краєзнавчого музею. Відомо, що на полях села Блищанка до недавно знаходилася нижня частина кам'яного ідола. Під час археологічних розкопок Ю. Малєєва, у 1984-1985-х роках досліджене й обстежене святилище ранньозалізного часу в селі Бедриківці [14,365-366]. Печерне святилище дослідив автор статті поблизу села Городок, яке розташоване неподалік устя злиття Серету у Дністер [5,40-42]. Здавна відоме святилище поблизу села Монастирка. Там, перед входом до печери, є кам'яний жертовник, про який згадували історики ще у ХІХ столітті [3,206-217].

Доволі часто нам доводиться чути оповіді про магiчні та сакральні місця, у яких людина відчуває припливи енергії, сил, зцілюється і знаходить порятунок із безвихідного становища. Кожен по-різному сприймає такі речі. Цілком ймовірно, що «святе місце ніколи пустим не буває», тому існує певний взаємозв'язок минулого із сучасним та майбутнім.

Дуже цікавий переказ жителів села оповіли про події національно-визвольних

змагань у час ІІ Світової війни. Стало відомо, що в середині -1940х років у штольнях печери Гиньківська переховувалися борці за волю та незалежність України, героїчні воїни ОУН-УПА. Тутешні мешканці розказували різні варіанти версій про ті події. Тут нічого дивного, адже документальні свідчення були відсутні, а перекази передавалися з покоління в покоління. Загалом, усі розповіді зводилися до того, що під час збройних сутичок із підрозділами НКВС у районі лісів села Дуплиська одному загону УПА вдалося прорватися з оточення. Вночі вони перебралися і замаскувалися у печері в Гиньківцях, але за підказкою сексотів вхід до печери відразу був заблокований енкавєсiвцями. Лише за допомогою місцевих жителів, які споїли чекiстів під час весілля у селі, в перестрілці загін УПА вирвався із оточення [7,50; 8,251-252].

Всі подробиці подій сімдесятирічної давнини стали відомі нещодавно. За дивним збігом обставин, на початку-2010х років науковцям пощастило натрапити в лісі біля села Малої Кужелівки Дунаєвецького району Хмельницької області на архів УПА, який належав до Віньковецького проводу ОУН Кам'янець-Подільської округи. Цей архів був багатий підпільними виданнями, які друкували у базовій друкарні імені Ярослава Старуха «Стяга» містечка Товсте (тепер Товстенецька ОТГ Чортківського району) а потім передавали у Центральну та Східну Україну. Серед численних підпільних видань, в архіві знаходилося два номери (№ 3 та №4, 1948 рік) невеличкого дитячого журналу «Малі друзі». В одному з них було вміщене оповідання «Повстанці виручили своїх друзів», у якому висвітлюються події, що відбулися в кінці травня 1945 року в селі Гиньківцях, у печері піщаного кар'єру [15,16].

А було це так. Невеликий відділ УПА, забезпечивши себе харчами і водою, вирішив заквартирувати у пісочні. Але через кілька днів про це довідалися більшовики. **28 травня** із Товстого прибули значні сили відділу НКВС, які оточили печеру й підірвали до неї ходи – думали, що

повстанці подушаться. Наступного дня сюди прибула комісія із Чорткова, яка роздумувала над планом ліквідації загону. Вдалися до хитрощів. Про людське око начебто заарештували капітана, який наказав закрити ходи. Вони говорили, що жаль душити людей, повідкривали виходи й запропонували повстанцям добровільно здатися. Повстанці відразу зрозуміли задум ворога, тому насміхалися і глузували з чекістів. Навіть один розлючений сержант зі злості почав стріляти і поліз у печеру, але відразу був убитий повстанською кулею. Далі енкаведисти знесли із села околити і спалили біля входу сім кіп. Вони гадали, що дим ввійде у середину печери і подушить повстанців, але дим при вході лише завертав назад. Тоді чекісти задумали спровокувати повстанців. Вони переодягнули у свої уніформи місцевих жінок і дітей, видали їм гвинтівки і наказали лізти у печеру. Вони думали, що повстанці постріляють їх біля входу, а радянська агітація зможе рознести звістки про звірства УПА стосовно мирного населення. Але не так сталося, як гадалося: повстанці відразу впізнали своїх людей і впустили всередину печери.

Єдиний вихід із ситуації, до якого додумалися енкаведисти – це тримати в облозі повстанців доти, доки голод і спрага заморять їх. На заміну із Заліщиків прибув новий загін більшовиків у кількості 150 чоловік. Вони окопалися довкола печери і виставили кулемети.

За тиждень облоги у повстанців вода і харчі почали вичерпуватися. Але про них не забували їхні друзі. Вони здійснили розвідку місцевості, встановили розташування більшовиків і підготували план удару по чекістах. До цієї операції були залучені три рої Самооборонного Кущового Відділу. Після цього вночі з 3-го на 4-те червня підмога підійшла до позицій більшовиків, повстанцям навіть вдалося розміститися біля їхнього штабу. Також вибрали зручну позицію біля церкви, з якої гарно проглядається і прострілюється урочище, помістили кулеметний розрахунок.

За дивним збігом обставин, у цю

ніч повстанці в печері також вирішили пробитися з оточення. Вони, тихо виходячи із пісочні, почали займати зручні позиції для нанесення удару по чекістам. П'яні більшовицькі вартові сприйняли повстанців за своїх, навіть почали кричати: «Чего удіраєш?» і самі кинулися тікати. У цей же час повстанці, що прийшли на допомогу, почали пускати в небо ракети, аби краще бачити ворога, й одночасно відкрили вогонь і закидали їх гранатами. Від такого несподіваного нападу спантеличені чекісти почали розбігатися зі страху.

У результаті цієї блискучої і вдало спланованої операції, обложений відділ із незначними втратами з'єднався із побратимами по зброї. Як пізніше донесла розвідка, більшовики у нічному бою втратили свого командира та 70 чоловік особового складу НКВС [9,3].

Отже, урочище й печера Гиньківська є цінною пам'яткою нашої історії, яка пов'язана із боротьбою українського народу за свою незалежність, і перспективною в плані майбутніх археологічних досліджень. Тому доречно розробляти план стосовно внесення її до об'єктів туризму у нашому краї.

1. Афанасьев А. Поэтические воззрения славянъ на природу. – Томъ первый. – Москва: Издания К. Солдатенкова, 1865. – 803 с.
2. Гойко Г., Білецький В., Мікось Т., Хмара Я., Гірництво і підземні споруди в Україні та Польщі (нариси з історії) – Донецьк: УКЦентр, Донецьке відділення НТШ, «Редакція гірничої енциклопедії», 2009. – 296 с.
3. Добрянський В. Участь музейних працівників в археологічних дослідженнях карстових порожнин Західного Поділля //Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т.8. Музеї Тернопільщини. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. – с. 206-217.
4. Добрянський В. Геологічне формування печер Західного Поділля та їх антропогенне використання: історія та питання вивчення, збереження і дослідження // Археологія і фортифікація Середнього Подністрів'я. III Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. – с. 45-50.
5. Добрянський В. Про археологічно-спелеологічне обстеження в с. Городок, що на Тернопільщині //Археологія і фортифікація України. IV Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори 2006–2014. – с. 40-42.
6. Добрянський В., Площанський П. Про результати спелеологічного обстеження печер лівобережжя Дністерського каньйону на території Заліщицького району //Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі; проблеми їх збереження та використання: матеріали III Міжнародної наукової конференції, 7-8 квітня 2016 р. – Львів, 2016. – с. 136–140.
7. Добрянський В., Площанський П. Про дослідження печери «Гиньківці» на Заліщанщині // Per aspera ad astra: до 100-літнього ювілею відомого археолога Бориса Тимощука: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 8 квітня 2019 р.). – Чернівці: ЧНУ, 2019. – с. 48-50.
8. Добрянський В., Площанський П. Про обстеження печер на території природного національного парку «Дністровський каньйон» в Заліщицькому районі //Туризм, географія, краєзнавство: актуальні проблеми теорії і практики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 16-17 травня 2019 р.) – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. – с. 248-253
9. Добрянський В. Печера в Гиньківцях: старожитності та повстанська звитяга //Вільне життя плюс - № 33 (16289), 30 квітня 2021 р.
10. Дублянський В., Смольников Б. Карстолого-географические исследования карстовых полос Приднестровской Подолии и Покутья – Киев : «Наукова думка», 1969. – с. 157.
11. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Том 1. – Київ: «Наукова думка», 1982. – 631 с.
12. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Том 2. – Київ: «Наукова думка», 1985. – 570 с.
13. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Том 5. – Київ: «Наукова думка», 2006. – 704 с.
14. Малеев Ю.Н. Раскопки в с. Бедриковцы //Археологические открытия в 1985 году. – Москва: «Наука» – с. 365-366 .
15. Мизак Н. Малокужелівецький архів Віньковецького проводу ОУН Кам'янець-Подільської округи: відкриття та відтворення //Історія України. – № 6, 2014. – с. 41-48.
16. Олійник В.І. Антропоморфні стели з села Мишків на Тернопільщині //Матеріали X-тої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – с. 96-100.
17. Свинко Й.М. Геоморфологія //Природа Тернопільської області / За ред. К.І.Геренчука/. – Львів: «Вища школа», в-во Львівського університету, 1979. – с. 43-57.
18. Тур А.С., Малеев Ю.Н. Мышковский идол //Археологические открытия 1976 года, Москва: «Наука», 1977. – с. 383-384.

ЗМІСТ

АРХЕОЛОГІЯ

Володимир ДОБРЯНСЬКИЙ

Печера в Гиньківцях.....3

Віталій КАСПРУК

**Археологічні зібрання в експозиції Заліщицького
краєзнавчого музею**.....8

Яна Яковишина

Трипільські пам'ятки етапу VI–VII на Заліщанщині.....11

ІСТОРІЯ

Михайло СОПИЛЮК, Володимир СОПИЛЮК

Мешканці Заліщанщини в лавах дивізії «Галичина».....18

Михайло СОПИЛЮК

**Стихійні природні явища та їх вплив на Заліщани
і околиці міста**.....34

Михайло СОПИЛЮК

**Емігранти із Заліщанщини у Чехословаччині
в 1920-х роках**.....46

Богуслав ТОМАШЕВСЬКИЙ

Сувенір з колишнього польсько-румунського кордону.....57

Олег КЛИМЕНКО [Богдан ХАВАРІВСЬКИЙ]

Геральдика міста Заліщани.....63

МИСТЕЦТВО

Світлана БОДНАР, Ігор БОДНАР

Архітектурні пам'ятки міста Заліщани.....68

Оксана ДЯКІВ

МУЗЕЙ-САДИБА «ГАЛЕРЕЯ БОГДАНА».....71

Володимир САЛУК

**Давні пам'ятники українським воїнам Першої світової
війни та УГА, що збереглися на Заліщанщині**.....75

Марія Рудик

Пам'ять вічна, як слово.....79

Віталій КАСПРУК, Ігор КУЛАЧКОВСЬКИЙ
Степан Корінь - засновник і керівник хору Чайка
(до 70-річчя з часу очолення колективу).....81

Зоя ШМИГЛИК
Вже з Дністром прощаються лелеки...До 90-ліття з дня
народження Т.М. Хмурича (20.06.1931-22.01.2014рр.).....84

[Василь ЗАЯЦЬ]
Новосільський страдіварі.....88

Оксана РОТАР, Оксана ДРАГОМИРЕЦЬКА
Чернівецький період в діяльності Осипа Маковея –
натхненника національного відродження Буковини.....92

СПОГАДИ

Лариса ЗАЛЕСЬКА-ОНИШКЕВИЧ
РОЗДУМИ ПРО ІСТОРИЧНЕ І ПОЛІТИЧНЕ МИНУЛЕ
ЗАЛІЩИКІВ........96

Дані авторів.....101